

L'abast significatiu del terme *cultura* és d'una actualitat indiscutible a nivell acadèmic i en general: li volem fer explicar tot, tot està immers en aquest concepte amb el qual relacionem estretament altres conceptes com tolerància, normalitat, estil de vida, salut, malaltia... Cada vegada queda més lluny la comprensió estricta del terme limitada a un saber intel·lectual, a un munt de coneixements, a un cultiu dels costums reservat a un tipus d'elit. Si la vida és el gran tema de la biologia, la consciència, les emocions, ho són de la psicologia; la transcendència, el misteri de la divinitat, ho és de la teologia; val a dir que la cultura és objecte d'estudi preferent de l'antropologia, tema específic per a antropòlegs i sociòlegs que han contagiats el seu interès, i la seva importància, a altres disciplines cosa que ha afectat un sector ampli de la població.

Quan parlem de cultura, avui, de què parlem i què volem dir? Certament, ens trobem amb un concepte polivalent i complex que genera problemes similars a altres conceptes amb característiques semblants: preguntes, problemes semblants susciten temes com salut i malaltia, per exemple. Fer una aproximació a una teoria de la cultura demana una ment oberta, lliure de prejudicis, disposada a sentir-se incòmoda amb allò que es va trobant, amb les explicacions que se'n deriven, amb els suggeriments que s'apunten; vol dir, també, renunciar a invocar l'arbitrarietat (?) del terme per a justificar motivacions/accions reprovables (solament a tall d'exemple, estic pensant en el tema de la "violència").

Cultura i globalització no fan

bona parella. La cultura es refereix a una manera de ser pròpia, local, diferent, individual i, alhora, grupal però distinta a altres maneres de pensar, de ser, de fer. Ruth Benedict, Talcott Parsons, Alfred Kroeber, Clyde Kluckhohn, Clifford Geertz, entre d'altres, són noms que vénen al cap quan parlem de cultura. Aquestes reflexions, juntament amb altres, se'm fan presents a mesura que avança la lectura del llibre de Jordi Busquet, *Els escenaris de la cultura...* on l'autor "proposa un mapa conceptual i un marc teòric per comprendre millor els fenòmens culturals actuals amb tota la seva riquesa i diversitat" (sic).

Escenaris de la cultura emprèn l'aventura de mostrar-nos la diversitat d'accepcions del terme cultura amb un avís preventiu sobre el significat de les paraules (sobre la relació entre realitat i representació d'aquesta, com fa R. Magritte a través de la seva obra: els objectes mai tenen la mateixa funció que el seu nom o la seva reproducció, així mateix, els noms poden designar objectes determinats o a l'inrevés). El primer abordatge de la concepció del terme *cultura* el fa des de la concepció humanista conscient de la diversitat de sensibilitats que la conformen i el segon, des de la concepció antropològica. Des de la *concepció humanista*, la cultura és selectiva (com a cultiu de qualitats nobles), normativa (criteris i mecanisme de selecció), és carismàtica (com un do, lligat a la personalitat del seu creador), està lligada a un procés educatiu (procés de socialització: interiorització de valors, esquemes de conducta, creences, referents...; l'educació mediàtica i mitjans de comunicació),

és jerarquizadora (el "saber" cultural legítima i reforça determinats privilegis socials), és fràgil i vulnerable (necessita ser preservada). La *concepció antropològica* sorgeix cap a finals del s. XIX juntament amb l'antropologia com a disciplina de coneixement científic. El centre d'atenció de la concepció antropològica són les pràctiques humanes en general entenent la cultura des d'una perspectiva plural i com la forma de vida d'una societat en la qual l'individu es desenvolupa en relació amb el medi intervenint, influint, provocant que una cultura s'involucri en l'altra.

Tot el contingut del llibre és atractiu perquè refresca amb claredat gran part de tot allò que s'ha anat dient, i es diu, en relació amb la cultura. Una breu aturada a la segona i tercera part de l'obra ens porta cap a la relació entre cultura-estil de vida des de dos enfocaments genèrics: la relació entre estil de vida i cultura, i la cultura com a conformadora de nivells socials i d'identitats col·lectives. L'estil de vida és una forma de vida que respon a una manera de ser, de fer, i a unes condicions de vida lligades a manifestacions i comportaments culturals. L'estil de vida es troba, s'aprèn, es construeix en i des del context cultural en què es viu sense oblidar (ignorar) l'espai de decisió personal que intervé en aquest "estil de vida", matis important i, sovint, oblidat. La interacció de diversitat de factors en els estils de vida de persones i comunitats (grans-petites societats) troben en la reflexió sobre la cultura un lloc de "simpatia". La idea de dinamisme, de procés, de canvi, és present al llarg

de tot el llibre. No podia ser d'altra manera tractant-se d'un estudi sobre la cultura i tenint en compte que ja el mateix títol ens fa avinent aquesta característica en plantejar-ho des de la idea "d'escenaris": una mateixa peça representada en un escenari o en un altre aporta novetats, està plena de suggeriments, qüestions-respostes, que es donen en un tipus d'escenari, però, potser, probablement, no es repeteixen en un altre. Fins i tot l'escenari pot provocar la modificació del guió.

Un escenari cultural actual és la cibercultura, o la cultura de la xarxa. Es refereix a un món que creix de manera exuberant, laberíntica, que dona peu a un nou procés de comunicació amb múltiples interaccions. L'autor li reconeix tres dimensions: la tecnològica (els mitjans materials), la simbòlica (dades, gràfics, sons, imatges, textos), la social (experiències immediates i distals). És un escenari del present que fa possible la creació de les anomenades comunitats virtuals, amb nous mitjans i nous públics que no creen incompatibilitat amb altres escenaris. En conjunt, trobo a faltar la referència expressa al protagonisme de la persona individual en la construcció del seu estil de vida, dels seus escenaris, que, certament, canvien, es transformen: tot plegat, no es tracta d'un motllo en el qual ens encabim i del qual ja no en podem sortir. Si més no, la via de la "possibilitat" val la pena tenir-la en compte.

Escenaris de la cultura contribueix a la vitalitat del concepte, recorda el

desafiament constant, la comprensió-explicació de les formes culturals emergents que conviuen amb altres ja conegudes (per exemple, la popular). L'obra evidencia la capacitat global dels membres d'una societat per a construir la diferència, configuracions canviants de les relacions, creences, tècniques, ideologies i estructures polítiques... processos culturals que, sense la intervenció humana, no serien possibles.

Rosa M. Boixareu

Hemos tenido la oportunidad de ir siguiendo la obra de Trías (Barcelona, 1942) desde hace ya una veintena de años y, seguramente, habremos leído buena parte de su cuarentena de libros. Nuestro interés por el autor surge en los ochenta cuando asistimos a un curso de doctorado en la Escuela Superior de Arquitectura de Barcelona bajo la dirección del fallecido Isidre Solá-Morales. Aquel curso, "Figuras de Fin de Siglo I y II", despertó en nosotros la curiosidad por la obra de algunos autores, entre ellos, Eugenio Trías. Desde nuestro punto de vista, hay una circunstancia que, difícilmente, se le puede negar a este filósofo. Donde otros abandonaron, Trías ha realizado un esfuerzo por elaborar una obra filosófica sistemática y completa. Ha querido construir un pensamiento filosófico propio cuando muchos sostenían que ese intento era baladí porque la época de las obras sistemáticas –un sistema de pensar el mundo– pertenecía al pasado. Era imposible construir una obra filosófica "entera". Nuestra contemporaneidad exige la fragmentación. La filosofía no puede ser más que pensamiento "débil". La osadía de Trías era, pues, mera vanidad. Un esfuerzo por elaborar un sistema filosófico completo era del todo inútil. Creemos que el sistema filosófico elaborado por Trías acalla, por sí mismo, todas aquellas voces. Desde nuestro punto de vista, Trías ha creado una obra filosófica sistemática y de enorme interés, extremadamente sugerente. Se podrán discutir, claro está, algunos de sus planteamientos pero difícilmente la relevancia de una obra que se nos aparece como casi única en el panorama del pensamiento filosófico contemporáneo español.

Una relectura renovada del conjunto de su obra quizás nos permitiera precisar mejor las obras que cabe resaltar –de acuerdo con aquella distinción clásica entre obras mayores y menores– pero, a falta de esa relectura, señalaremos algunas obras que, por motivos de diversa índole, consideramos interesantes. Nos pareció impresionante por su *inmensidad* *La edad del espíritu* (1994), una obra de arquitectura filosófica espléndida que no deja de sorprendernos cada vez, que releemos una parte. También lo fue *La razón fronteriza* (1999). Anteriormente ya nos había cautivado con *Filosofía del futuro* (1983), *Los límites del mundo* (1985) o *La aventura filosófica* (1988). Nos interesaron *El artista y la ciudad* (1976) y *Ciudad sobre ciudad* (2001), donde se encuentra sintetizado buena parte de su pensamiento hasta aquel momento. También destacaríamos otras obras como *Drama e identidad o bajo el signo de la interrogación* (1974), *Tratado de Pasión* (1979), o *Pensar la religión* (1996) y *Pensar en público* (2001). Los amantes del cine seguramente disfrutarían con *Vértigo y pasión. Un ensayo sobre la película Vértigo de Alfred Hitchcock* (1997). Para acabar esta breve, rápida e injusta selección de su producción, cabe mencionar *El árbol de la vida. Memorias*. (2003), obra que abarca los treinta y tres primeros años de su vida y en la que se recogen algunas circunstancias y elementos narrados por la voz del filósofo que ayudan al lector a ahondar en el conocimiento de su obra.

La política y su sombra (2005) parafrasea, como aclara Trías, su primer libro, *La filosofía y su sombra* (1969):

“Se intenta en él descender de la *ciudad ideal* a la *ciudad real* (por usar términos platónicos). Y de ésta a ese ‘corazón de la tiniebla’ que en toda praxis política, y en toda reflexión sobre ella, debe siempre tenerse en cuenta”. El libro arranca con un *Prólogo* inicial, está estructurado en tres capítulos (“I Libertad, felicidad, justicia y seguridad”; “II Hegel, Marx y Freud”; “III La política y su sombra”) y finaliza con un *Epílogo: política y condición humana*. El núcleo central del texto lo aclara el pensador en el prólogo: “Se recorren en este libro, como desde el principio se enuncia, cuatro *ideas* que componen un cuadrilátero en torno al cual puede organizarse la praxis política: libertad, felicidad, justicia y seguridad. Esta cuarta es, precisamente, la que sobresale por su carácter máximamente *real*. En cierto modo es ella la que evoca y convoca esa *sombra* de la política que en este texto se destaca. Este libro responde al reto de que la filosofía, toda filosofía, debe dar cuenta conceptual de su época...”. No extraña esta afirmación de Trías porque su obra *piensa desde la realidad presente* y en sus artículos periodísticos en *El Mundo* o en *El Cultural* desde la *inmediatez* que exigen los medios. De lo publicado en algunos de ellos y de un par de conferencias se nutre este texto, una obra donde el concepto de *limes* –límite–, fundamental en la obra de este filósofo, tiene en la praxis de la filosofía política un nexo ineludible con la condición humana. Por ello, este texto es, en parte, continuación de otro anterior, *Ética y condición humana* (2000), en el que el pensador aborda la condición humana desde la ética y la política.

La lectura de esta obra ha recuperado, en su trasfondo, algunas otras que nos permiten, acercarnos a esta ciudad real donde el cuadrilátero se nos antoja cada vez más *global*. Resueñan las *Dos horas de lucidez* con Noam Chomsky (2003) y los diálogos entre Habermas y Derrida en *Filosofía en una época de terror* (2003) de Borradori. También, *Un nuevo paradigma. Para comprender el mundo de hoy* (2005) de Touraine y el *Elogio de la infelicidad* (2005) de Lledó. Todos ellos aportan elementos para descifrar algunas de las sombras de la *ciudad real contemporánea*, aquella que es posibilidad de acción y de condición humana, ¿demasiado humana?

Carlos M. Moreno Pérez

Sovint el discurs de la interculturalitat i sobre la interculturalitat peca de superficial i no deixa d'ésser un seguit de propostes per a compensar un eurocentrisme encara molt present entre nosaltres. Sovint parlar sobre interculturalitat es redueix a dissertar sobre el pluralisme creixent de les nostres societats, reflexionar sobre què significa avui la democràcia en un món cada cop més diversificat, proposar un nou model de ciutadania vàlid en un context pluricultural.

L'autor ho té present però opta per quelcom més fonamental, més bàsic, originari i original: explorar un conjunt d'experiències profundes subjacents a la interculturalitat: la identitat, el reconeixement, el diàleg, la trobada, la solidaritat... Ho explica de manera concreta i suggerent al començament del llibre: "*Los seis capítulos que vienen a continuación corresponden a seis importantes experiencias existenciales. El primero trata de la experiencia de la identidad, e intenta mostrar que la identidad debe entenderse sobre todo como un proceso permanente de identificación con todo lo que nos rodea y de lo que consta nuestro mundo. El segundo capítulo trata de la experiencia de la alteridad, esto es, de lo otro, lo ajeno, lo extraño, y subraya que ante esta experiencia la reacción más adecuada tiene la forma de una respuesta más bien que la de un afán de comprensión. El tercer capítulo se adentra en la experiencia del diálogo, en sus angosturas y en las transformaciones que provoca en los interlocutores y en las cosas de que se habla. El capítulo cuarto está dedicado a la experiencia de la solidaridad, que se vincula a la responsabilidad, a la caridad e incluso al sentido de la vida. El capítulo quinto trata de la experiencia de*

la soledad y del vacío, mostrando que, paradójicamente, nada hay que os acerque más unos a otros que la falta de cosas, el vacío o la nada misma. Finalmente, el capítulo sexto expone la experiencia de la problematización, lo cual coincide con la filosofía misma y se revela como nuestra más preciada aportación a la interculturalidad" (pp.13-14).

D'acord amb una concepció del món com a quelcom complex, que no pot ser abraçat amb un sol cop d'ull sinó que demana perspectives complementàries, l'autor proposa un pluralisme metodològic basat en el socràticisme, la tradició personalista i el corrent fenomenològic. Això queda perfectament palès fent un recorregut pels autors citats al llarg de l'obra: Husserl, Heidegger, Ricoeur, Waldenfels, Merleau-Ponty, Lévinas o Schutz, per una banda; Mounier, Sartre, Jankélévitch, Patocka, Jaspers, Arendt, Marion, Rosenzweig, Weil, Gadamer, Buber o Habermas, per l'altra; Luckmann, Duran, Bachelard, Bello, Havel, Augé, Taylor; però també Epicet, Rilke, Rousseau, Saint-Exupéry, Nishitani, Merton, Lao-Tsé, la Bhagavad Gita, Els Evangelis, Sant Joan de la Creu, Sant Agustí, Sant Francesc d'Assís...

Què en resulta de tot plegat? Creiem poder-ho resumir en tres grans apartats:

1. La identitat cultural ha d'entendre's com un procés d'identificació que, des de la particularitat, s'obre a allò universal concret, és a dir, a les experiències fonamentals.
2. L'experiència de l'alteritat en un mateix és un prolegomen per a entendre l'alteritat dels altres. La

comprensió de l'estranyesa intra-subjectiva és el camí vers la comprensió de l'estranyesa intercultural. Des de la superfície d'un mateix no pot accedir-se al món de l'alteritat: calen l'escolta, la vocació i la interpel·lació que reclamen atenció i resposta.

3. En el diàleg, la paraula es protegeix de l'ús dogmàtic i s'enceta un procés d'interacció transformadora. Les cultures no són totalitats acabades i impenetrables, sinó que es defineixen en relació amb la resta de les altres tradicions.

Tot això considerat des de la solidaritat que permet el reconeixement de la vulnerabilitat i l'atenció a l'alteritat, com des de l'actitud crítica que permet una mirada reflexiva sobre la realitat. Sempre conscients que ens identifiquem a través d'una vida reflexiva que ens fa porosos a un context que no sols ens envolta sinó que ens configura. Des d'aquest punt de vista, creiem legítim proposar una relectura temàtica dels capítols del llibre:

1. Partir de la cultura com a món i de la casa com a identitat per passar a mostrar les dificultats d'identificació en un món global.
2. Partir de l'experiència com a intencionalitat i passivitat, així com de la paradoxa dels límits i la plenitud de l'experiència, per a indicar el pas del coneixement al reconeixement.
3. Partir de l'alteritat interior, de la recerca i el qüestionament de la pròpia identitat, per a revelar el diàleg com a resposta.
4. Partir d'allò insòlit de la solidaritat i de la fraternitat com a obertura per a fonamentar el sentit en la responsabilitat.

Així, entre els molts mèrits del llibre, volem destacar especialment l'aposta per una interculturalitat alhora reflexiva i ètica. En aquest sentit, queda molt ben representada la perspectiva de l'autor en un dels paràgrafs finals del llibre: *"El futuro común depende de una acción común y no simplemente de una divagación teórica. En este sentido, la acción común es un proceso de identificación común: la casa común o la república que vamos a construir para vivir juntos, el ámbito cultural, los caminos del cosmopolitismo... son proyectos con los que todos nos podemos identificar. ¿Qué estamos haciendo?; ¿qué nos proponemos hacer? Éstas son, en tanto que apuntan a la práctica, las cuestiones fundamentales. Y sin embargo, para terminar, creo necesario insistir, una vez más, en la importancia de la reflexión. En cierta forma, esta revisión es ya la acción más decisiva o, por lo menos, la compañía"*. (pp.163-164).

Sempre és d'agrir un text on, de forma inesperada, la reflexió sobre la soledat i la comunió fan prevaler el dubte abans que l'escepticisme, el reconeixement de la pròpia ignorància com a condició per a aprendre, la pregunta abans que la resposta. D'aquí que, no per casualitat, el llibre comenci així: *"¿Tiene algo que ver la experiencia de la extrañeza de uno mismo con el conocimiento de una cultura ajena?; ¿constituye la experiencia de la soledad y del vacío un puente intercultural?; ¿por qué el autoexamen y la actitud crítica pueden considerarse como la mejor ética intercultural?"* (p.9).

Francesc-Xavier Marín